

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРАГНЕННЯ УКРАЇНИ І ВІТЧИЗНЯНА НАУКОВА ДІАСПОРА

Аналізується роль вітчизняної наукової діаспори в контексті євроінтеграційних прагнень України. Акцентовано увагу на тому, що інтелектуальний потенціал української наукової діаспори має стати одним із пріоритетних чинників євроінтеграційних процесів в науковій сфері.

Поставлено питання про необхідність легітимації наукової діаспори та її партнерських відносин з українськими науковими установами. Наголошено також на необхідності сформулювати найважливіші принципи та форми довгострокової взаємодії українських вчених з їхніми закордонними колегами.

Виокремлено новий напрямок в міжнародному науково-технічному співробітництві – встановлення діалогу з науковою діаспорою та створення необхідних інструментів для розвитку взаємодії з нею.

Ключові слова: вітчизняна наукова діаспора, інтелектуальний потенціал, науково-технічний та інноваційний потенціал, інтелектуальна міграція, євроінтеграція.

Мирончук А. С. Евроинтеграционные устремления Украины и отечественная научная диаспора. Анализируется роль отечественной научной диаспоры в контексте евроинтеграционных устремлений Украины. Акцентируется внимание на том, что интеллектуальный потенциал украинской научной диаспоры должен стать одним из приоритетных факторов евроинтеграционных процессов в научной сфере.

Поставлен вопрос о необходимости легитимации научной диаспоры и ее партнерских отношений с украинскими научными учреждениями. Отмечается также необходимость сформулировать важнейшие принципы и формы долгосрочного взаимодействия украинских ученых с их зарубежными коллегами.

Выделено новое направление в международном научно-техническом сотрудничестве – установление диалога с научной диаспорой и создание необходимых инструментов для развития взаимодействия с ней.

Ключевые слова: отечественная научная диаспора, интеллектуальный потенциал, научно-технический и инновационный потенциал, интеллектуальная миграция, евроинтеграция.

Anatolii Myronchuk. European integration aspirations of Ukraine and national scientific diaspora. The role of the national scientific diaspora in the context of European integration aspirations of Ukraine is analyzed. Attention is focused on the fact that the intellectual potential of the Ukrainian scientific diaspora should become one of the priority factors of the European integration processes in the scientific sphere.

The question about the necessity of legitimizing the scientific diaspora and its partnership with Ukrainian scientific institutions is raised. It is also noted the need to formulate the most important principles and forms of long-term interaction of Ukrainian scientists with their foreign colleagues.

A new direction in international scientific and technical cooperation is identified: establishing a dialogue with the scientific diaspora and creating the necessary tools for developing of cooperation with it.

Keywords: national scientific diaspora, intellectual potential, scientific and technical and innovative potential, intellectual migration, European integration.

Сьогодні все більше країн приходить до розуміння того, що діаспора – це не просто частина народу, яка проживає за межами країни-метрополії, має з нею спільні духовні, культурні та історичні корені й прагне до підтримки різноманітних контактів з історичною батьківщиною, але, перш за все, транснаціональна мережа, що володіє значним соціокультурним, науковим та економічним потенціалом.

Євроінтеграційні устремління в контексті розбудови української державності створюють передумови для науково виваженого, об'єктивного дослідження та концептуального переосмислення проблем української діаспори, передусім наукової її складової.

Актуальність запропонованої нами проблеми полягає в необхідності вивчення, дослідження та узагальнення знань про українську наукову діаспору, визначення особливостей її розвитку та взаємозв'язків з історичною батьківщиною, ознайомлення зі здобутками у конкретних сферах та можливістю обміну досвідом, а також залучення його до розбудови науково-технологічної сфери України.

З історії української діаспори у вітчизняній літературі нагромадився доволі широкий пласт видань, які висвітлюють різноманітні проблеми, що стосуються виникнення української діаспори у країні перебування, основних етапів імміграції українців, створення та діяльності їх громадсько-політичних, релігійних, культурно-просвітницьких, наукових, молодіжних, професійних, жіночих та інших організацій у країні перебування.

До дослідження української діаспори звертається дедалі більше науковців, віддаючи належне ефективності її впливу на зміцнення та розширення комунікативних зв'язків, її непересічній ролі у формуванні суспільної думки щодо принципово важливих подій у світі, у підтримці почуття національної єдності, невідривності від історії батьківщини, у відбитті інтелектуального і духовного життя українців за кордоном: З. Баранник [1], О. Гомотюк [2], Д. Горелов [3], Т. Плазова [4], Н. Солонська [5], П. Тригуб [6].

Незважаючи на численні наукові дослідження, широке коло монографій, наукових статей, аналітичних публікацій чимало проблем життя та діяльності української наукової діаспори вимагають глибшого дослідження та узагальнення з метою визначення основних тенденцій її розвитку та залучення її потенціалу для розвитку української держави. Доводиться констатувати відсутність комплексного, всебічного дослідження потенційних можливостей української наукової діаспори в науково-технічному розвитку України та її участі в євроінтеграційних процесах зокрема. Нагромаджений значний документальний та аналітичний матеріал вимагає детального наукового осмислення та узагальнення.

Мета роботи – висвітлити роль та можливості вітчизняної наукової діаспори у процесі євроінтеграційних устремлень України, комплексно проаналізувати шляхи розбудови конструктивного діалогу з вітчизняною науковою діаспорою, сформулювати найважливіші принципи та форми

довгострокової взаємодії українських вчених з їхніми закордонними колегами-співвітчизниками.

Інтелектуальний потенціал сучасної української наукової діаспори, який може бути використаний для розвитку наукової та інноваційної сфери України, надзвичайно потужний. Цей інтелектуальний ресурс був сформований в результаті декількох еміграційних хвиль етнічного та соціального характеру XIX-XX ст., а також продовжує формуватися і на початку третього тисячоліття.

До золотого фонду світової науки і культури увійшли імена таких видатних представників української наукової діаспори, як авіаконструктор Ігор Сікорський, літаки та гелікоптери якого з'єднали континенти і дозволили долати величезні відстані за лічені години, економіст зі світовим ім'ям Богдан Гаврилишин, один із засновників усім відомої компанії Apple Стів Возняк, один з найуспішніших та найбагатших програмістів Силіконової долини США Макс Левчин, Нобелівський лауреат з фізики Петро Капиця, винахідник вакцини проти холери та чуми, якому завдячують мільйони людей у всьому світі, Володимир Хавкін [7].

Не вдаючись до глибокого аналізу терміна «наукова діаспора», оскільки дискусія з цього приводу має місце у дослідженнях вітчизняних науковців [8, с. 33-34], зазначимо лише, що українська наукова діаспора – досить неформальний і динамічний організм, до орбіти якого, окрім вчених, які виїхали на постійне місце проживання, тобто емігрантів, втягнуті аспіранти, докторанти, стипендіати різних фондів, учасники міжнародних проєктів, дослідники, які працюють за контрактом, а також частина студентства.

Сьогодні в українському суспільстві базовим має стати положення про можливість і необхідність використання потенціалу співпраці з науковою діаспорою з метою розвитку науки та інновацій в Україні.

Передусім йдеться про створення під егідою уряду організованої «науково-технологічної діаспори» для використання інтелектуального, культурного та інтеграційного потенціалу українських фахівців, що працюють за кордоном, зокрема в Європі.

Розвиток науково-технічного та інноваційного потенціалу країни вимагає додаткового припливу висококваліфікованих наукових кадрів. Вирішення цього завдання можливе шляхом стимулювання співпраці українських дослідників з вченими-співвітчизниками, що живуть і успішно працюють за кордоном. Таким чином, одним з основних завдань українських наукових установ у сфері міжнародної діяльності має бути налагодження плідної і скоординованої співпраці з представниками української наукової діаспори.

З огляду на це сьогодні досить гостро постає питання про легітимацію наукової діаспори та її партнерських відносин з українськими науковими установами, а також про формування найважливіших принципів та форм довгострокової взаємодії українських вчених з їхніми закордонними колегами.

Можливою і реальною є роль наукової діаспори в розвитку і оновленні української науки. Для цього потрібно виявити умови і фактори, які сприяють (стримують) участі наукової діаспори в ефективній підтримці української науки. Самі представники української наукової спільноти переконані й приймають як факт, що більшість наукових емігрантів, швидше за все, не повернуться найближчим часом, попри те, що більшість з них зберігає досить сильні зв'язки з Україною і зацікавлена у взаємодії з колегами [9].

Українська наука як складова міжнародного наукового співтовариства відчуває на собі вплив глобальних процесів міграції наукових кадрів. Відзначимо, що у сучасному світі інтелектуальна міграція, що здійснюється у великих масштабах, зумовлена процесами, які відбуваються не всередині самої науки, а в суспільстві загалом: кризою економічних, соціальних, політичних і культурних відносин [10, с. 181].

Але при цьому, якщо глобальна циркуляція науково-дослідних кадрів на міжнародному рівні є об'єктивною властивістю сучасного ринку праці, то в Україні існує проблема відтоку кваліфікованих наукових кадрів, тобто виїзд з країни помітно перевищує в'їзд. Ця проблема вперше виникла на рубежі 1980-х і 1990-х рр., коли масштабні реформи в економіці, науково-технічній сфері та освіті докорінно змінили стан справ у вітчизняній науці. Аналогічна ситуація виникла в 1990-х рр. не тільки в Україні, але і в багатьох інших східноєвропейських країнах, які раніше входили до складу соціалістичного табору і для яких проблема виїзду вчених також дуже актуальна.

В середині 2000-х рр. в Росії на урядовому рівні була чітко позначена необхідність взаємодії російських вчених з колегами, які працюють за кордоном, і визнана необхідність розроблення комплексних засобів вирішення проблем, пов'язаних з «витоком мізків» за кордон. Оцінка потенціалу співпраці з російською науковою діаспорою стала предметом численних урядових обговорень, наукових досліджень і громадських дискусій [11].

Значну роль в залученні зарубіжних вчених і науковців-співвітчизників до роботи в російській науці відіграла програма «мегагрантів» (Постанова Уряду Російської Федерації № 220 від 9 квітня 2010 р.), що здійснюється з 2010 р. Програма змінила сприйняття російської науки міжнародною науковою спільнотою і, перш за все, представниками наукової діаспори, серед якої з'явилася і поширилася думка, що в російському науковому процесі можна і потрібно безпосередньо брати участь [12]. В останні роки наукові організації діаспори за кордоном стали все більш активно працювати з російськими університетами, з'явилися міждисциплінарні наукові центри, створені за участю Російськомовної академічної наукової асоціації RASA, розроблена програма стажувань ICAS (International Centers for Advanced Studies) для цільової підготовки молодих вчених в зарубіжних лабораторіях.

Наразі здійснюються соціологічні опитування представників російської наукової діаспори на предмет співпраці із співвітчизниками, які, до речі, засвідчили, що представники російської наукової діаспори віддають перевагу

таким формам співпраці, які не потребують тривалого перебування в Росії, переважно в галузі освіти і спільної підготовки кадрів вищої кваліфікації [13].

В нещодавній Заяві Ради з науки при Міністерстві освіти і науки РФ йдеться про необхідність використання потенціалу наукової діаспори в розвитку пріоритетних напрямків російської науки та наголошується на необхідності формування єдиної програми взаємодії з вченими-співвітчизниками, які працюють за кордоном [14].

Чималий досвід із встановлення діалогу з науковою діаспорою накопичений в Білорусі. Перше, що необхідно було зробити нашим сусідам, – це ідентифікувати діаспору: дізнатися імена, прізвища, адреси, місце роботи і сферу наукових інтересів конкретних людей, які її формують, зрозуміти, як вони бачать співпрацю із своєю країною. Раніше подібну інформацію в Білорусі ніхто ніколи не збирав. В результаті проведеного моніторингу було створено базу даних «Білоруські вчені за кордоном», до якої увійшло більше 500 вчених, що працюють за межами Білорусі, яка стала одночасно інструментом для ідентифікації та моніторингу діаспори та віртуальним електронним майданчиком для взаємодії між вченими-співвітчизниками, які працюють в різних країнах. Ця база даних розміщена в однойменному розділі Національного науково-технічного порталу Білорусі [15].

Проект, спрямований на аналіз можливостей і розробку механізмів для сприяння міжнародному науково-технічному та інноваційному співробітництву білоруських організацій із вченими-вихідцями з Білорусі, які працюють за кордоном, був реалізований Білоруським інститутом системного аналізу та інформаційного забезпечення науково-технічної сфери в 2011-2012-х рр. за фінансової підтримки Державного комітету з питань науки і технологій (ДКНТ) [16].

За даними моніторингу інтелектуальної міграції з Республіки Білорусь, за 1996-2012 рр. сумарна чисельність емігрантів-учених і викладачів вузів склала близько 1000 чоловік. Це тільки «повні» емігранти, тобто люди, що втратили білоруське громадянство. Кількість же «неповних» експатріантів-вчених і висококваліфікованих фахівців, що тривалий час живуть за кордоном без втрати білоруського громадянства, можна визначити тільки гіпотетично, так як державна статистика цієї категорії мігрантів відсутня. За деякими оцінками, їх близько 4-5 тис. осіб. Саме ця цифра і відображає кількісний склад білоруської наукової діаспори [17, с. 363].

Моніторинг інтелектуальної еміграції свідчить, що найбільше з Білорусі їде фізиків, математиків, програмістів і біологів. Набагато менше в еміграційному потоці представників гуманітарних наук.

В останні роки спостерігаються деякі позитивні зміни в розумінні місця білоруської наукової діаспори в системі пріоритетних напрямків сучасної науково-технічної та інноваційної політики Республіки. З огляду на це, в Білорусі на урядовому рівні все більш наполегливо ставиться завдання

вироблення дієвого механізму співпраці із вченими, що виїхали за кордон, та їх інтеграції в розвиток національної науки і вищої освіти [17, с. 364].

У Білорусі прийнята і реалізована низка нормативних документів, які конкретизували цілі, форми і механізми взаємодії з білоруською діаспорою в країнах ближнього і далекого зарубіжжя.

Необхідність розширення зв'язків з науковою діаспорою усвідомлюється і науковим співтовариством. Про це свідчать дані опитування провідних білоруських учених з проблеми наукової діаспори, проведеного на замовлення ДКНТ в 2011 р. Більшість опитаних експертів – безпосередніх учасників міжнародного співробітництва – вважають, що взаємодія із зарубіжними вченими-співвітчизниками вже сьогодні приносить і буде надалі приносити їх науковим колективам і білоруській науці в цілому значну практичну користь. Експерти (67%) вважають, що вчені-співвітчизники мають достатній науковий потенціал, 60% високо оцінюють досвід організації та результати спільних наукових проектів з вченими-співвітчизниками, при цьому 59% опитаних згодні з тим, що потенціал вчених-співвітчизників поки слабо використовується для розвитку науки і вищої освіти в Білорусі [16, с. 21].

Оцінюючи зарубіжний досвід вибудовування відносин з науковою діаспорою і можливість перенесення його на білоруський ґрунт, респонденти найчастіше відзначають, що для розширення співпраці з білоруською діаспорою необхідно підтримувати міжнародні науково-дослідні проекти, в яких з іноземної сторони беруть участь представники діаспори (52%), і міжнародну мобільність національних дослідників в рамках виконання спільних проектів (48%) [16, с. 21].

Ці цифри свідчать про те, що основу довгострокового співробітництва з вченими-співвітчизниками повинні скласти спільні науково-дослідні проекти. Досить перспективним виглядає і запровадження грантів для наукових організацій Білорусі з метою запрошення представників діаспори для читання лекцій, проведення досліджень або участі в конференціях (48%). До інших заходів, спрямованих на розширення зв'язків з білоруською науковою діаспорою, респонденти віднесли: формування асоціацій білоруських учених, які проживають за кордоном; використання інформаційних мереж для включення вчених-співвітчизників в розвиток наукової сфери країни походження; цільові державні програми з повернення в Білорусь вчених-співвітчизників, які працюють за кордоном [16, с. 22].

У своїх висловлюваннях провідні білоруські вчені та найбільш ініціативні представники білоруської діаспори погоджуються з тим, що прийшов час «збирати каміння», створювати умови для вибудовування плідного і взаємовигідного співробітництва з зарубіжною діаспорою.

Проблема інтеграції зарубіжних співвітчизників-вчених в розвиток національної науки і економіки актуальна також і для Молдови. Лише за перше десятиріччя незалежності науковий потенціал Республіки Молдова зменшився втричі: з приблизно 22 тис. учених (1991 р.) у науці залишилося

близько 7 тис. (2003 р.) [18]. Значною мірою це було пов'язано також з істотним зменшенням фінансування науки державою.

В цьому плані цікавим є досвід Молдови по налагодженню зв'язків з представниками своєї наукової діаспори в рамках спеціальної програми. В 2011 р. за підтримки місії Міжнародної організації з міграції в Республіці Молдова (МОМ) Академією наук Молдови для представників молдовської наукової діаспори був організований конкурс для бажаючих повернутися в країну з візитом на 7-11 днів з метою здійснення дослідницької діяльності в наукових установах або університетах Молдови.

За результатами цієї програми 30 представників молдовської наукової діаспори мали змогу працювати в науково-дослідних інститутах і університетах Молдови в сфері прикладних і фундаментальних наук.

Цей проект мав на меті розширення можливостей Молдови в науково-дослідній сфері за рахунок збільшення впливу циркуляції міграції та тимчасового повернення висококваліфікованих фахівців – представників наукової діаспори.

Даний конкурс був оголошений в рамках ініціативи: «Запобігання витоку кадрів шляхом тимчасового повернення експатрійованих молдовських вчених і молодих дослідників, які перебувають за кордоном, для створення в Молдові науково-дослідницької бази з тимчасового повернення і постійного обміну знаннями», яка фінансується Європейським Союзом та впроваджується МОМ за допомогою сприяння проекту «Підтримка впровадження та розвитку компоненти міграції з мобільності в рамках співпраці ЄС-Молдова» [19]. Обидві програми не лише поліпшили ситуацію з відтоком наукових кадрів у Республіці Молдова, а й значною мірою сприяли тіснішій інтеграції країни до європейського дослідницького простору.

В 2005 р. у Молдові на урядовому рівні було створено Координаційну раду вихідців з Республіки Молдова – молдовської діаспори, що проживає за кордоном.

Зі створенням у 2012 р. Бюро по зв'язках з діаспорою на національному рівні почалося координування процесу реалізації державної політики в галузі зв'язків з діаспорою і була впроваджена система її підтримки. Основним пріоритетним напрямком діяльності Бюро є вивчення можливостей розвитку міграції для економічного і соціального розвитку Республіки Молдова, а також відновлення, підтримка і розвиток взаємозв'язків між діаспорою і населенням та державними установами країни [20].

В 2016 р. Уряд Республіки Молдова затвердив Національну стратегію «Діаспора-2025» і План дій щодо її впровадження на 2016-2018 рр. Сьогодні вже є перші результати їх реалізації. Так, в ході Днів діаспори в Республіці Молдова, що відбулися в серпні 2017 р., було оголошено, що завдяки урядовій Програмі Diaspora Engagement Hub молдовська діаспора реалізувала 65 різного роду проектів [21].

Отож, маємо напрацьований чималий досвід із співпраці з науковою діаспорою. Більше того, впродовж останнього часу спостерігається

наростання активності наших вчених, які працюють за кордоном, щодо підтримки та реформування науки і освіти в Україні.

Посилення співпраці з Україною у сфері науки та освіти демонструє українська наукова діаспора Німеччини. Так, за ініціативи групи науковців українського походження, які живуть і працюють у Німеччині, у січні 2016 р. у Берліні відбулася конференція з німецько-українського академічного співробітництва, яка зібрала понад 200 учасників. Організаторами конференції виступили Німецька служба академічних обмінів, Фонд Александра Гумбольдта та Німецьке науково-дослідницьке товариство за підтримки Федеральних Міністерств іноземних справ та освіти і досліджень. Результатом цієї конференції стало заснування Української академічної міжнародної мережі (The UKRAINE Network), метою якої є сприяння двосторонній та міжнародній науковій співпраці з Україною та її інтеграції до європейського дослідницького простору, а також поширення знань про українську освітню і наукову системи, формування групи міжнародних експертів для допомоги в їх реформуванні, підтримка молодих дослідників тощо [22, с. 92].

Враховуючи досвід інших країн з налагодження дієвої співпраці з науковою діаспорою, дозволимо собі ряд зауважень.

Використання потенціалу української наукової діаспори має бути спрямовано на розвиток сталої та ефективної взаємодії з українськими вченими, які працюють за кордоном (на постійній чи тимчасовій основі), закріплення їх в українській науці і освіті, використання їх досвіду, навичок і знань для розвитку вітчизняної системи науки, освіти і високих технологій. Його можна розглядати в якості інтеграційного механізму, що забезпечує зв'язок української і міжнародної науки через залучення зарубіжних вчених українського походження до проектів з розвитку вітчизняної науково-технічної сфери, а також міжнародних проектів.

Важливо відзначити, що ці проекти не вимагатимуть великих бюджетних витрат. Навіть за наявності невеликих фінансових ресурсів можна повною мірою використати можливості реалізації спільних міжнародних дослідницьких проектів (для прикладу, «Горизонт-2020») та спільну європейську дослідницьку інфраструктуру.

Щоправда, російські дослідники справедливо вказують на протиріччя між орієнтацією на довгострокову перспективу і короткостроковий характер більшості проектів, розрахованих на 1-2 роки, а також на відсутність цілісної системи стимулів, що дозволяє дослідникам повертатися в країну (або залишатися в країні) після завершення проекту [11, с. 10].

Оскільки Україна з 2015 р. є асоційованим членом ЄС і наразі розробляє дорожню карту інтеграції до європейського дослідницького простору, маємо взяти до уваги наявність у ЄС різноманітних інструментів забезпечення мобільності науковців, які можна використати. Крім того, дорожня карта з імплементації Програми ЄС «Горизонт 2020» в Україні передбачає створення мережі української наукової діаспори. Тому таку функцію може взяти на себе, наприклад, Рада української наукової діаспори шляхом організації

віртуального інституту діаспори до запровадження міжнародних премій і стипендій.

Процес мобілізації української наукової діаспори самі ж науковці пропонують розпочати з проекту «Міжнародна мережева співпраця з питань науки, технологій, інновацій (НТИ) для країн Східного партнерства» (STI International Cooperation Network for EaP Countries Plus (EaP PLUS)), до якого Україна приєдналася у 2016 р. Проект EaP PLUS є наступником проекту IncoNet EaP рамкової програми FP7 і має на меті сприяти науково-дослідницькій та інноваційній співпраці між країнами Європейського Союзу і країнами Східного партнерства (EaP) та ефективно використовувати можливості такої співпраці. Одним із завдань цього проекту є підтримка цілеспрямованого співробітництва в країнах Східного партнерства з їхньою науковою діаспорою.

Важливою складовою проекту EaP PLUS є створення бази наукової діаспори, яка розглядається як один з інструментів виконання поставлених завдань задля активізації співпраці українських науковців з представниками наукової діаспори.

Входження до європейського дослідницького простору потребує запровадження адекватних, подібних до європейських процедур в організації наукової діяльності. Згідно з угодою про асоційоване членство України в Програмі Європейської комісії «Горизонт-2020» першим кроком на шляху інтеграції має стати незалежний аудит української науково-технічної сфери.

Завдяки активній участі представників української наукової діаспори, що знаходиться в Німеччині, було розроблено Методику оцінювання наукових установ Національної академії наук України із залученням досвіду німецької Наукової асоціації імені Лейбніца.

Залучення досвіду, знань, інтелектуального потенціалу наших вчених, які працюють за кордоном, налагодження тісної співпраці з ними допоможе певною мірою розв'язати і проблему працевлаштування у сфері наукових досліджень в Україні високоосвіченої молоді, частина якої, за соціологічними даними, налаштована на виїзд за кордон [23, с. 3]. І очевидно, що це вкрай важливо для міжнародної інтеграції як української освіти та науки, так і України загалом.

Зважаючи на наведене вище, можна виділити три категорії першочергових заходів, які не виключають інших і які можуть відігравати роль механізму взаємодії української науки і української наукової діаспори.

До заходів першої категорії ми віднесемо реалізацію масштабних репатріаційних програм повернення вчених і висококваліфікованих фахівців. До другої категорії заходів належать проекти, в яких спільно беруть участь представники діаспори і вітчизняні вчені, що реалізуються в рамках програм мобільності (мова може йти про дистанційну мобілізацію наукової діаспори та її включення в розвиток наукової сфери України за допомогою інформаційних мереж та інших форм наукового співробітництва). Сюди ж віднесемо міжнародні проекти, ініційовані на основі різних грантів (як українських, так і зарубіжних), в яких беруть участь вчені з України та їхні

колеги, які проживають за кордоном. І, нарешті, третя категорія включає заходи по створенню програм кооперації (наприклад, наукові колективи за участю представників української наукової діаспори).

Можна виокремити ще цілий ряд інших механізмів взаємодії з науковою діаспорою, розробивши інструментарій щодо опитування думки діаспори та представників наукової спільноти всередині країни про найкращий досвід співпраці і ставлення до проблеми в цілому.

Найбільш важливим компонентом вирішення поставлених проблем є модернізація нормативно-правової бази, а також усунення бюрократичних бар'єрів, що стоять на шляху зарубіжних дослідників, котрі бажать працювати в Україні. В цьому контексті основне завдання держави полягає в тому, щоб створити сприятливе для науково-дослідницької діяльності середовище шляхом таких стимулів, як збільшення оплати праці, системи преференцій і пільг для вчених, що беруть участь в спільних проєктах, усунення бюрократичної тяганини, полегшення низки юридичних процедур, спрощення нормативної бази тощо. Однак, зазначимо, що все це потрібно розглядати лише в комплексі та тісному взаємозв'язку із першочерговими заходами, спрямованими на покращення матеріальних умов українських вчених, які живуть і працюють в Україні.

Ситуацію, що склалася, доцільно розглядати в контексті проблеми довгострокової взаємодії діаспори і вітчизняних вчених (оскільки стратегічна мета, що стоїть сьогодні перед Україною, полягає не тільки в залученні до роботи представників української наукової діаспори, але і в реформуванні всієї науково-освітньої системи з тим, щоб вона відповідала загальносвітовим стандартам – а подібні цілі можуть бути результатом лише довгострокового розвитку).

Сьогодні відбувається розвиток нового напрямку досліджень – діаспорознавства, до якого причетні науково-дослідні установи, центри, громадські організації, діяльність котрих спрямована на дослідження самого механізму взаємодії України з діаспорою, вивчення та адаптацію іноземного досвіду такої взаємодії, можливостей українських громад діаспори у сприянні національним інтересам України тощо. В цьому контексті необхідно виокремити новий напрямок в здійсненні міжнародного наукового співробітництва України – встановлення діалогу з науковою діаспорою та створення інструментів для розвитку взаємодії з нею.

Стратегічне завдання держави полягає в тому, щоб цей діалог і така співпраця набули системного характеру та сприяли кооперації вчених як на законодавчому, так і на виконавчому рівнях. Тим більше, що уже напрацьовано великий міжнародний досвід з даної проблеми, зокрема і в пострадянських країнах, про що йшлося вище.

Одна з головних проблем, яка стоїть сьогодні перед вітчизняною науковою спільнотою, – як зберегти в країні талановиту наукову молодь. Велику роль у вирішенні цієї проблеми можуть відіграти численні представники наукової діаспори – відомі вчені, які виростили і сформувались в

наукових школах України, виїхали в інші країни, досягли там великих успіхів, однак не втратили інтересу до долі незалежної української науки.

З іншого боку, з огляду на довготривалий і інтегрований досвід життя і роботи вчених-співвітчизників в інших країнах, вони можуть надати значну допомогу у взаємодії українських вчених зі світовим науковим співтовариством.

Окрім основних, необхідно розвивати додаткові форми і механізми взаємодії з вченими діаспори, які б могли забезпечити більш активне залучення цих вчених для сприяння інноваціям, реформам і проектам розвитку науки і технологій, в тому числі – для проведення незалежної експертизи, участі в наглядових та консультаційних наукових радах на всіх рівнях (від лабораторії до великого наукового центру), пошуку наукових партнерів для спільних досліджень, підготовки наукових кадрів вищої категорії, читання курсів і циклів лекцій, участі в інших наукових заходах (наукових школах, круглих столах, конференціях) тощо.

Дієвою формою консолідації зусиль представників діаспори та вітчизняної наукової спільноти можуть стати спільні регулярні конференції, місія яких зводилася б до того, щоб обговорювати шляхи, можливості і умови використання інтелектуального потенціалу наукової діаспори для подальшого розвитку української науки.

Поряд з цими заходами необхідно формувати сприйняття вчених-співвітчизників, які працюють за кордоном, українським науковим співтовариством і суспільством в цілому як частини єдиного українського науково-культурного простору, незалежно від місця проживання, громадянства та політичних поглядів цих учених. Саме такий підхід протягом десятиліть є успішним для залучення національної діаспори до справи модернізації науки і технологій в Китаї і ряді інших країн [24].

Змушені відзначити, що потенціал української наукової діаспори використовується далеко не повною мірою. Сьогодні відсутня єдина програма взаємодії з вченими-співвітчизниками, які працюють за кордоном, а також – чітко виражена позиція щодо роботи з науковою діаспорою Уряду, Міністерства освіти і науки, Національної ради з питань науки і технологій, Національної та галузевих академій наук України, університетів, зацікавлених громадських організацій. Далеко не всі українські наукові установи розуміють важливість і користуються можливостями із залучення вчених-співвітчизників до своєї роботи. Представники наукової діаспори залучаються в Україну в основному в рамках грантових програм, які в силу зосередженості на конкретній тематиці й малого терміну фінансування не дозволяють реалізувати всі наукові задуми.

Таким чином можна констатувати, що українська наукова діаспора – це значний інтелектуальний ресурс для України. Її представники мають великий творчий потенціал і здатні впливати на розвиток науки й економіки не тільки держав, де вони зараз проживають і працюють, а й науково-освітньої сфери країни походження.

Взаємодія з українською науковою діаспорою має стати необхідним елементом державної наукової політики. Для цього необхідно здійснення системної та послідовної державної політики щодо залучення наукової діаспори в країну. Очевидним першим кроком в цьому напрямку є вибудовування чіткої системи взаємодії з українською науковою діаспорою.

Використані джерела та література:

1. Баранник З. П., Романенко І. О. Інтелектуальна міграція як об'єкт статистичного дослідження [Електронний ресурс] // Ефективна економіка. 2014. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3096>
2. Гомотюк, О. Недошитко І. Українська діаспора США у процесах українського державотворення: перспективи дослідження // Мандрівець. 2014. № 5. С. 48-53.
3. Горелов Д. М. Вплив організацій української діаспори на розвиток громадянського суспільства в Україні // Стратегічні пріоритети. 2011. № 3 (20). С. 32-38.
4. Плазова Т. Суспільно-політична та культурно-просвітницька діяльність наукових осередків української діаспори в США // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Зб. наук. пр. 2008. Вип. 22. С. 28-33.
5. Солонська Н. Г. Типологія та види журналів наукового спрямування української діаспори (за фондами Відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) // Наука України у світовому інформаційному просторі. К.: Академперіодика, 2015. Вип. 11. С. 134-140.
6. Тригуб П. М., Мерфі Н. Українська діаспора в США: збереження традицій національної культури (історіографія проблеми) // Наукові праці: Науково-методичний журнал. Історичні науки. Т.74. Вип. 61. Миколаїв: Вид-во МАГУ ім. П. Могили, 2007. С. 122-133.
7. Зарубіжні вчені – вихідці з України в галузі фундаментальних і технічних наук: біографічний енциклопедичний словник. Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. 304 с.
8. Бевз Т. Сучасна українська діаспора: проблеми і перспективи // Наук. зап. Ін-ту політ. і етнонац. дослідж. 2007. Вип. 34. С. 33-46.
9. Скороход О. Наукова діаспора: від brain drain до brain gain // Дзеркало тижня: інформаційно-аналітичний тижневик. 2017. 16-27 грудня. № 48. С. 10.
10. Мирончук О. «Відплив інтелекту» як фактор конкурентоспроможності в глобалізованому світі // Дослідження міжнародної економіки: Зб. наук. пр. 2011. № 2 (67). С. 178-185.
11. Борисенко А. И., Соколов Д. В. Российская научная диаспора: опыт и перспективы взаимодействия. [Електронний ресурс]. URL :http://www.fundeh.org/files/publications/183/a_borisenko_d_sokolov.pdf
12. Дежина И. Мегагранты в контексте интеграции образования и науки: проблемы и успешные практики // Научная и инновационная политика. Россия и мир. 2011-2012 / под ред. Н. И. Ивановой, В. В. Иванова. М.: Наука, 2013. С. 148-158.
13. Дежина И. Г. Русскоязычная научная диаспора: опыт и перспективы сотрудничества с Россией // Социология науки и технологий. 2016. № 1. С. 134-149.
14. Заявление Совета по науке при Министерстве образования и науки РФ об использовании потенциала научной диаспоры в развитии приоритетных направлений российской науки, 17.05.2017 [Електронний ресурс]. URL: http://sovnet-pou-nauke.ru/index.php?q=info/17052017-declaration_diaspora
15. Белорусские ученые за рубежом [Електронний ресурс] // Национальный научно-технический портал республики Беларусь. URL: <http://www.scienceportal.org.by/diaspora>

16. Мееровская О. А., Артюхин М. И., Ляднова Т. О. Белорусская научная диаспора: шаг навстречу / под ред. П. И. Балтруковича, О. А. Мееровской. Минск: ГУ «БелИСА», 2013. 48 с.

17. Артюхин М. И., Мееровская О. А. Научная диаспора как ресурс развития белорусской науки // Социологический альманах. 2012. Вып. 3. С. 362-371.

18. Динамика научного потенциала Республики Молдова [Электронный ресурс]. URL: <http://logos.press.md/files/figures/586-16.pdf>

19. Конкурс: Молдавская научная диаспора на неделю может вернуться домой. – [Электронный ресурс]. URL: <http://www.moldova.org/ru/konkurs-moldavskaya-nauchnaya-diaspora-na-nedelyu-mozhet-vernutsya-domoy-225114-rus/> (дата звернення 19.09.2011)

20. Biroului Relatii cu Diaspora [Электронный ресурс]. URL: <http://www.brd.gov.md/ro/content/istorie-misiune-viziune-obiective>

21. Дни диаспоры собрали в правительстве вернувшихся домой молдаван [Электронный ресурс]. URL: <http://ipn.md/ru/integrare-europeana/85808> (дата звернення 18.08.2017)

22. Троян В., Таран Н. Українська наукова діаспора: нові виклики // Українознавчий альманах. 2016. Вип. 19. С. 90-94.

23. Мостова Ю., Рахманін С. Кровотеча. Чому українці покидають свою країну // Дзеркало тижня: інформаційно-аналітичний тижневик. 2018. 27 січня-2 лютого. №3 (349). С. 1-4.

24. Zweig David, Fung Chung Siu, Han Donglin. Redefining the Brain Drain. China's «Diaspora Option» // Science, Technology & Society. 2008. v. 13(1). P. 1-33.

УДК 327 + 316.42 (061.1 ЄС)

Бондарець М. В.

СТРАТЕГІЇ ПОШИРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК ІНСТРУМЕНТ ГЛОБАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

Досліджено історичне підгрунтя формування категорій «європейські цінності» та «європейська ідентичність» в основних документах і деклараціях ЄС. Проаналізовано процес перетворення поняття «європейські цінності» на інструмент глобальної політики ЄС та головний критерій вступу до європейської спільноти. Зроблено висновок про трансформацію системи європейських цінностей на сучасному етапі глобального розвитку та окреслено її основні напрями.

Ключові слова: європейські цінності, європейська ідентичність, критерії вступу до ЄС, трансформація системи цінностей, Європейський Союз.

Бондарець М. В. Стратегии распространения европейских ценностей в качестве инструмента глобальной политики ЕС. Исследована историческая подоплека формирования категорий «европейские ценности» и «европейская идентичность» в основных документах и декларациях ЕС. Проанализирован процесс превращения понятия «европейские ценности» в инструмент глобальной политики ЕС и главный критерий вступления в европейское сообщество. Сделан вывод о трансформации системы европейских ценностей на современном этапе глобального развития и очерчены ее основные направления.

Ключевые слова: европейские ценности, европейская идентичность, критерии вступления в ЕС, трансформация системы ценностей, Европейский Союз.